"ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರೊಂದಿಗಿನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮಹಿಳೆಯರ ನೆನಪುಗಳು"

Jyoti T. Yaligar,
M.A, History
Diploma in Epigraphy,
Karnataka University,
Dharwad

ಆಧುನಿಕ ಭಾರತದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ವಸಹಾತುಕಾಲೀನ ಆಡಳಿತದ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಜೆಗಳು ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಲವು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಚಳುವಳಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೇಶವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿ ಪ್ರ'ಢ ಆದವರಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು. ಇವರು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿ'ದ ನಂತರ ಕೇಲವೇ ಸಮುದಾಯಗಳಿಗೆ 'ೀಮಿತವಾಗಿದ್ದ ಚಳುವಳಿಯನ್ನು ಹಳ್ಳಿ ಹಳ್ಳಿಗೂ ವಿಸ್ತರಿ' ಅದರಲ್ಲೂ ಮಹಿಳೆಯರನ್ನು ಸಕ್ರೀಯವಾಗಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಇವರದಾಗಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಮಹಿಳೆಯರು ಭಾಗವಹಿ'ದ್ದು ಅಂತವರು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಒಡನಾಟದಲ್ಲಿ ಕಳೆದ ಕೆಲ ನೆನಪುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮಹಾತ್ಮರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಂತವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದವರು.

1. ್ರೀಮತಿ ನಾಗಮ್ಮ ಪಾಟೀಲರ ನೆನಪು:– ಹುಬ್ಬಳಿಯ ನಾಗಮ್ಮ ವೀರನಗೌಡ ಪಾಟೀಲರ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಕರೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಗೆ ದುಮುಕಿದರು. 1934ರಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಹರಿಜನ ಪ್ರವಾಸ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿತ್ತು. ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಮೋಟಬೆನ್ನೂರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾಗ ಅವರ ಸ್ವಾಗತ ಮಾಡುವ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ನಾಗಮ್ಮನವರು ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೇಳಿ ತಯಾರಿ'ದ್ದರು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯವಾದ ನಾಗಮ್ಮನವರು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಹೇಳಿದ ಮಾತು "ನಿಮ್ಮ ಯಜಮಾನರು ಕರ್ನಾಟಕ ಹರಿಜನ ಸೇವಕ ಸಂಘದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದ ಮೇಲೆ ನೀನಾದರೂ ಕೇಲವು ಹರಿಜನ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಜೋಪಾನ್ ಮಾಡಬಾರದು" ಎಂದರು. ಅವರ ಮಾತಿನಂತೆ ತಾರಾ, ಮಥುರಾ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಹುಡುಗಿಯರನ್ನು ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಕಲು ಆರಂಭಿ'ದರು. ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೂ 34-35 ವರ್ಷ ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆಯಾಗಿ ನಾಗಮ್ಮನವರು ಮತ್ತು ಅವರ ಯಜಮಾನರು ಹಿಂದುಳಿದವರ ಸೇವಾ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾರೆ. ಇದು ಗಾಂಧೀಜಿ ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸೇವಾ ದೀಕ್ಷೆ. ಇದರ ಫಲವಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವರ್ಷ 1934ರಲ್ಲಿ ಹರಿಜನ ಬಾಲಿಕಾಶ್ರಮ ನಡೆ'ದರು. ಇದೇ ಮುಂದೆ ವಿಕಾಸಗೊಂಡು "ಮಹಿಳಾ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ" ವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿ'ತು. ಈ ಆಶ್ರಮದ ವಿಶೇಷತೆ ಎಂದರೆ ಸಾಬರಮತಿ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿ'ದರೆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಸಲುವಾಗಿ ಇರುವ ಏಕೈಕ ಆಶ್ರಮವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಂತರ ಜವಹರಲಾಲ ನೆಹರುರವರು ಈ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಭೇಟಿ ನೀಡಿ 'ಕಸ್ತೂರಬ ಬಾಲಿಕಾ' ಆಶ್ರಮ ಎಂದು ಮರುನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು.

ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮದಿಂದ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಮೀರಾ ಎಂಬ ಹರಿಜನ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಕಳಿ'ಕೊಟ್ಟರು. 1940 ರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಆಶ್ರಮದಿಂದ ಕಸ್ತೂರ ಬಾ. ಬಾಲಿಕಾ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಈರವ್ವ ಎಂಬ 'ರಿ'ಯ ಹರಿಜನ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಸೇವಾ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕಳಿ'ದ್ದಲ್ಲದೆ, ಆಕೆಯನ್ನು ಸಂಗೂರು ಕರಿಯಪ್ಪ ಎಂಬುವವನೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮದುವೆ ಮಾಡಿ'ದರು. ಇದೆಲ್ಲ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ನಾಗಮ್ಮ ಪಾಟೀಲ್ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸೇವಾಧೀಕ್ಷೆಯ ಪ್ರಭಾವ.

ಹೀಗೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹರಿಜನ ಮಕ್ಕಳ ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅರಿಯಲು ಹಾಗೂ ಅವರ ಜೀವನ ಉನ್ನತೀಕರಿಸಲು "ಅವ್ವ" ಎಂದು ಕರೆ'ಕೊಂಡ ಮಹಾತಾಯಿ ಇವರು.

2. ಉಮಾಬಾಯಿ ಕುಂದಾಪುರ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಇವರ ನೆನಹು :– 1924ಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಾದ ಕಾಂಗ್ರೇಸ್ ಅಧಿವೇಶನಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕಿಯರ ಪಡೆಯ ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ಡಾ. ಹರ್ಡೀಕರವರಿಂದ ಪಡೆದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಾನು ಒಮ್ಮೆ ಅಧಿವೇಶನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮಹಾತ್ಮಾಜಿಯವರ ಗುಡಿಸಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇವಕಿಯವರ ಕಾರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿ'ದಾಗ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆ ಹೀಗಿದೆ.

ಮಹಾತ್ಮಾಜಿ:– ಎಷ್ಟು ಸೇವಕಿಯರು ಇಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಅವರು ಎಷ್ಟು ದಿವಸಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವವರು? ಉ.ಕುಂದಾಪುರ:– 150 ಸೇವಕಿಯರು ಇರುವವರು 10 ದಿವಸಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೇ ವಾ'ಸುವವರು.

ಮಹಾತ್ಮ:–

ಇವರು ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತರುವರೆಂದೂ ²¹ನಿಂದ ಧ್ವಜವಂದನೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಜರುಗಿಸುವುದು, ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟುತನದಿಂದ ಅಡುಗೆ ಮಾಡಿ ಬಡಿಸುವುದು ನಮಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಗೆ ಇದೆ ಎಂದರು.

ಇವರು ತಿರುಗಿ ಮನೆಗೆ ಹೋದ ನಂತರವೂ ನೂಲುವುದು, ಖಾಧಿ ಧರಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಸ್ವದೇ² ಸಾಮಾನು ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಾಂಗ್ರೇಸ್ ಸಭಾ ಸದಸ್ಯರಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಇತರರನ್ನು ಸಭಾಸದಸ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದರು. ಉ .ಕುಂಪಾಪುರ:– ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಇದ್ದೇನೆ. ಈಗ ತಾವು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರು.

- **ನಮ್ಮ ನಾಟಕ ನೋಡಿದ ಕ್ಷಣ:–**

ಬೆಳಗಾವಿ ಕಾಂಗ್ರೇಸ್ ಅಧಿವೇಶನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸರೋಜಿನಿ ನಾಯ್ಡು ಅವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಮಹಿಳಾ ಸಮ್ಮೇಳನದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಭಗಣಿ ಮಂಡಳದ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಶಾಖೆಯ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ತಿಲಕ ಕನ್ಯಾಶಾಲೆ ಬಾಲಕೆಯರಿಂದ 'ಸ್ವದೇ² ವ್ರತ' ಎಂಬ ಮರಾಠಿ ನಾಟಕವನ್ನು ಆಡಿ'ದವು. ಆ ನಾಟಕವನ್ನು ನೋಡಲು ವಿನಂತಿ'ಕೊಂಡಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನಾಟಕ ನೋಡಿ ನಗುತ್ತಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಪಾತ್ರ ಅಭಿನಯಿ'ದ ಆ ಹುಡುಗಿಗೆ ಅವಳ ನಟನೆಗಾಗಿ ಹತ್ತಿರ ಕರೆದು ಪ್ರೇಮವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಿ ಹೋದರು.

ಮತ್ತೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕಿಯರ ಭೇಟಿಗೆ ಬಂದು ಅವರ ಪ್ರತಿದಿನ 1 ಗಂಟೆ ಕಾಲವಾದರೂ ನೂಲುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು.

- **ಕಾರಾಗೃಹ ಕಾಯಿದೆಗಳನ್ನು ಪಾ೦ರಿ ಎಂದದ್ದು:–**

1932 ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಯರವಾಡಾ ಕಾರಾಗೃಹದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಆಗ ಉಮಾದೇವಿಯರು ಅಲ್ಲಿಯ ತ್ರೀಯ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಆಗ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಕಾರಾಗೃಹ ನನಗೆ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಭಾರತವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಬೇರೆ–ಬೇರೆ ಭಾಷೆಯ ತ್ರೀಯರು ಒಂದೇ ಕಡೆಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೆ.

ಈ ಪತ್ರಕ್ಕೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರಿಂದ ಉತ್ತರ ಬಂದಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅವರು ನಿಮ್ಮ ಕಲ್ಪನೆಯು ನನಗೆ ಬಹಳ ಸೇರಿತು. ನೀವೆನ್ನುವಂತೆ ನಾವು ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಭಾರತವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ನಿವೇಲ್ಲರೂ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಇದ್ದೀರಾ? ತೊಂದರೆಗಳು ಆಗುತ್ತಿರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಇರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿಯ ಕಾಯ್ದೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತಪ್ಪದೇ ಪಾಲಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದರು.

- **ಆಡಿನ ಹಾಲಿನ ಫೇಡೆ:–**

1934 ರಲ್ಲಿ ಬಿಹಾರ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಾದ ಭೂಕಂಪದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಭೂಕಂಪ ಪೀಡಿತ ತ್ರೀಯರ ಸೇವೆ ಮಾಡಲು ಕರ್ನಾಟಕದಿಂದ ಉಮಾದೇವಿ ಒಬ್ಬರಿದ್ದರು. ಮೊಂಘೀರ ಎಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಗಾಂದೀಜಿಯವರು ತಮ್ಮ ಹರಿಜನ ಸೇವೆಯ ಸಂಚಾರದ ಭಾಗವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು. 10 ವರ್ಷದ ತರುವಾಯ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಕುಂದಾಪುರವರಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಆಡಿನ ಹಾಲಿನ ಫೇಡವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಅವರಿಂದ ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡರು, ಅವರಿಂದ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟರು.

- **ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಖೆಯ ಕಸ್ತೂರ ಬಾ ಟ್ರಸ್ಟ್ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸ್ಥಳದ ಹೊಣೆ :–**

ಮದ್ರಾ'£ಲ್ಲಿ 1946 ರ ಜನವರಿ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಹಿಂದಿ ಪ್ರಚಾರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಇವರು ಓದಿದ ಅಧ್ಯಕ್ಷೀಯ ಭಾಷಣ ಮತ್ತು ಇವರ ಭಾಷಾ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ಇವರ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮತ್ತು ಸೇವೆಯನ್ನು ಗುರುತಿ'ದ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಕಸ್ತೂರಬಾ ಟ್ರಸ್ಟ್‌ನ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತಿಯ ಶಾಖೆಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ'ದರು. ಆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ನನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಾಬರಿಯಾಯಿತು. ಆ ಸ್ಥಾನದ ಹೊಣೆ ಹೊರಲು ನನಗೆ ಆಗಬಹುದೇ ಎಂದು ಸಂಶಯ ಉಂಟಾಗಿ ಆ ಸಂಶಯವನ್ನು ಮಹಾತ್ಮಜೀಯ ಮುಂದೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿ'ದಾಗ ಅವರು ಇಷ್ಟು ಅನುಭವವಿದ್ದ ನಿಮಗೆ ಈ ಕಾರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಅಧೈರ್ಯ ಏಕೆ ಅನಿಸಬೇಕು? ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಆಗ ನಾನು " ನನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡಬೇಕು" ಎಂದು ಅವರನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡೆ. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ನಾಳೆ ತಿಳಿ'ರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ಕಳುಹಿ'ದರು.

ಮರುದಿವಸ ಮಹಾತ್ಮರ ಮುಂದೆ ತಾವು ಇಚ್ಛಿ'ದರೆ ನಾನು ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ್ವೀಕರಿಸಲು 'ದ್ಧಳಾಗಿಯೇ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನನಗೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಬೇಕಾಗಬಹುದು. ಎಂದು ಮೀರಾಬಾಯಿ ಅವರು ಹೇಳಿದರು. ಅದೇ ದಿನವೇ ಅವರಿಂದ ನನಗೆ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತಿಕ ಶಾಖೆಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವ ಒಪ್ಪಿ'ದ ಪತ್ರ ಬಂತು. ಅಂದಿನಿಂದ 17ವರ್ಷದವರೆಗೆ ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದೆ.

- **ದೇವದಾ' ಹುಡುಗಿಯರ ಬಗ್ಗೆ:–**

ಮೈಸೂರಿನ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಬೆಳವಡಿ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ 1946ರಲ್ಲಿ ²ಕ್ಷಣ ²ಬಿರಕ್ಕೆ ಮೂರು ದೇವದಾ' ಹುಡುಗಿಯರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರ ಭವಿಷ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ನಮಗೆ ಭರವಸೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ತಿಳಿ' ಅವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ನಾನು ದಿ. ್ರೀಮತಿ

ಕೃಷ್ಣಭಾಯಿ ಪಣಜಿಕರೊಡನೆ ಸೇವಾಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋದೆನು. ಮಹಾತ್ಮಾಜಿಯರೊಡನೆ ಅನೇಕ ಸಂಗತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತಾಡಿ ಸಂಶಯ ನಿರಸನ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆವು. ಅದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ದೇವದಾ[1] ಹುಡುಗಿಯರ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿದವು.

ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಗಾಂಧೀಜಿ ಹೇಳಿದರು " ಇದು ಬಹುಮಟ್ಟದ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಈ ಬಗ್ಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಕಲ್ಪನೆ ಬೇಕು. ಇಂತಹ ಹುಡುಗಿಯರನ್ನು ಇಷ್ಟೂ ಅಲಕ್ಷಿಸಸಬಾರದು. ಅಲಕ್ಷಿ'ದರೆ ಅವರು ಇನ್ನೂ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಆ ಮಟ್ಟದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ತರಲು ವಿಶ್ವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಶ್ವ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅದು ಬರದಿದ್ದರು ಅದರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಪ್ಪೇನು ಇಲ್ಲ. ನಾನು ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದು ಸಮಾಧಾನವಾದರೂ ನಮಗೆ ಇರುವುದು" ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

3.ಶ್ರೀಮತಿ ವೀರಮ್ಮಾ ಕೋಂ ಕರಿಯಪ್ಪ ಎರೇಮಿ, ಸರಗೂರು ಇವರ ನೆನಹುಗಳು:–

ಸೇವಾಗ್ರಾಮ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಹತ್ತಿರ 1936ರಿಂದ 1942ಸೇ ಇಸ್ವಿಯವರೆಗೆ ಅವರ ಮಗಳಂತೆ ಇದ್ದೆನು. ಆಗ್ಗೆ ನನ್ನ ಕೂಡ ಎಷ್ಟು ಪೇಮದಿಂದ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೋ ದೇವರೇ ಬಲ್ಲ. ದಿನಾಲು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡದ ವಿನಹ ಅವರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ನಾನೊಬ್ಬ ಹರಿಜನ ಹೆಣ್ಣು ಮಗಳಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದನು.

ವೀರಮ್ಮರವರ ಕೂಡ ದಿನಾಲು ನಿಯಮದಂತೆ 9 ಹಂಜಿ ಮಾಡಿ'ಕೊಂಡು ಆ ಹಂಜಿಯಿಂದಲೇ ನೂಲುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ನೂಲು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೇರೆ ಇಟ್ಟು ಈ ನೂಲಿನಿಂದ ನನಗೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತ್ರ ಮಾಡಿರಿ. ಇದು ಪವಿತ್ರ ಇದೆ ಎಂದು ಅಭಾಬೇನಳಿಗೆ ತಿಳಿ'ದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ಅವರು ಆ ನೂಲು ಬೇರೆ ಇಟ್ಟು ಅವರಿಗೆ ಅಡ್ಡ ಪಂಚೆ ಮಾಡಿ'ಕೊಟ್ಟರೆ, ಆಹಾ, ಈ ಬಟ್ಟೆ ಎಷ್ಟು ಪವಿತ್ರ ಇರುವದು ಎಂದು ಆನಂದ ಪಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ನನಗೆ ಹಿಂದೀ ಬರುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲ. ತಾವೇ ಸ್ವತಃ ರಾತ್ರಿ 9 ಗಂಟೆಗೆ ಹಿಂದಿ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ನನ್ನಿಂದ ಅವರು ಕನ್ನಡ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಗೆಯೇ ನನ್ನ ಕೂಡ ವಿನೋದವಾಡಿ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ನಿದ್ರೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೆವು. ನಡುವೆ ಎಚ್ಚತ್ತಾಗ ನನ್ನ ಮೈಮೇಲೆ ಏನೂ ಹೊದಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ವತಃ ಹೊಚ್ಚಿ ಮಲಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹರಿಜನ ಮಕ್ಕಳೆಂದರೆ ನಲಿದಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ನಿಜಕ್ಕೂ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಶ್ರೀಮತಿ ವೀರಮ್ಮಾರನ್ನು ಸ್ವಂತ ಮಗಳಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರ ದಿನಚರಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಚರಿಸುವ ರೀತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎದ್ದಾಗಿನಿಂದ ಅವರ ಉಪಚರಿಸುವ ರೀತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎದ್ದಾಗಿನಿಂದ ಅವರ ಉಪಹಾರ ಊಟ ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ಕುರಿತು ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅತಿಥಿಗಳ ಎದುರಿಗೂ ಸಹ ಇವರನ್ನು ಸ್ವಂತ ಮಗಳೆಂದು ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿ'ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು ಹಾಗೂ ಇವರ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಸಾಧವನ್ನು ಕೊಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ವೀರಮ್ಮನಿಗೆ 13-14 ವರ್ಷ ಇವರ ಪತಿಯು ಮಾಡು ಇಲ್ಲವೆ ಮಡಿ ಎಂಬ ಮಾತಿನಂತೆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಬರುವ ತನಕ ತಮ್ಮ ಮುದ್ದು ಮಗಳಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ತಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಪತಿಯು ಬಂದ ನಂತರ ಅವರಿಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಒಪ್ಪಿ[1] ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು. " ನೋಡು ಕರಿಯಪ್ಪ ಈ ಮಗಳನ್ನು ದೇವರು ಒಪ್ಪುವಂತೆ ನಿನ್ನ ಧರ್ಮ ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸರ್ವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ನೋಡಿಕೋ ಎಂದು, ಆಶೀರ್ವ¢[1] ವೀರಮ್ಮ ನಿನಗೆ ಕಷ್ಟವಾದಾಗ್ಗೆ ನನಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆಯುತ್ತಿರು ಎಂದರು ಎಂದು ತಮ್ಮ ನೆನೆಪುಗಳನ್ನು ವೀರಮ್ಮನವರು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

4.ಶ್ರೀಮತಿ 'ದ್ದಮ್ಮ ಮೈಲಾರ ಇವರ ನೆನಹು:–

- **ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಸಾಂತ್ವನಪರ ಸಂದೇಶ:–**

ನಾನು ಹಾಗೂ ನನ್ನ ಪತಿ ದಿವಂಗತ ಮಹದೇವ ಮೈಲಾರ ಇಬ್ಬರೂ ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕೆಲವು ದಿನ ಅಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಒದಗಿತ್ತು.

ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವರ ದಿವ್ಯಭೋಧಾಮೃತದ ಸವಿಯನ್ನುಂಡು ಕರ್ತವ್ಯದ ನಿಷ್ಠೆಯ ಅರಿವನ್ನು ಅರಿತು ಅಹಿಂಸಾ ಸೈನಿಕರೆಂದು ನಾನೂ ಹಾಗೂ ನನ್ನ ಪತಿ ಮಹಾದೇವರೂ ಕರುನಾಡಿನ ಕರ್ನಾಟಕ ಮಾತೆಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಬಾಪೂಜಿಯವರ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದು ಹಿಂದಿರುಗಿದೆವು. ಅವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಹಾಗೂ ಸೂಕ್ತ ಸಲಹೆ ಸೂಚನೆಗಳಂತೇ ಗ್ರಾಮೋದ್ಧಾರ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ "ಮಾಡು ಇಲ್ಲವೇ ಮಡಿ" ಎಂಬ ಬಾಪೂಜಿಯವರ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಚಳುವಳಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಅವರ ಆದೇಶದಂತೆ ನನ್ನ ಪತಿ ಹುತಾತ್ಮ ಮಹಾದೇವರು ರಾಷ್ಟ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಮಹಾಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರಾಣತೆತ್ತು ಮಾತೃಭೂಮಿಯ ಋಣ ತೀರಿಸಿದರು.

ಈ ಸುದ್ದಿ ಬಾಪೂಜಿಯವರಿಗೆ ತಿಳಿದಾಗ ಬಾಪೂರವರು ವ್ಯಥೆಪಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆ ಮೇಲೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ತಂದುಕೊಂಡು ನನಗೂ ಸಾಂತ್ವನದ ಪತ್ರ ಬರೆದೂ ದೇಶವನ್ನು ಬಂಧಮುಕ್ತ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಮಹದೇವರಂಥ ಪುತ್ರರತ್ನಗಳನ್ನು ಅದೆಷ್ಟು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬಾಕಾಗುದೋ ಎಂದು ಗಾಂಧೀಜಿ ಉದ್ಗಾರ ತಗೆದಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೂ ನನಗಾದ ದುಃಖದಲ್ಲಿ ತಾವೂ ಪಾಲ್ಗೊಂಡು ಕೇವಲ ದುಃಖದಲ್ಲೆ ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡದೇ ದೇಶಸೇವೆಯ ಹಾಗೂ ಜನಸೇವಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತನು–ಮನವನ್ನು ದಂಡಿಸಿ ಮಾನವರು ತಮ್ಮ ಪಾಲಿನ ಋಣ ತೀರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪುನಃ ನನ್ನನ್ನು ಕರ್ತವ್ಯೋನ್ಮುಖಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಬಾಪೂಜಿರವರ ಆಶೀರ್ವಾದದಿಂದ ಮನಃ ಕರ್ತವ್ಯದತ್ತ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿ ನಾನು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಹತ್ತಿದೆ ಎಂದು ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ಬಾಪೂರವರೊಂದಿಗಿನ ನೆನಪುಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಂಡರು.

5.ಶ್ರೀಮತಿ ಲೀಲಾವತಿ ಮಾಗಡಿ ಇವರ ನೆನಹು:–

1934ರಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀ ಇವರ ರವೀಂದ್ರನಾಥ ಟ್ಯಾಗೋರ್ ಅವರ ಭೋಧನೆಯಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾದ ಇವರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಗೆ ಅಪಾರವಾದ ಕೊಡುಗೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ವೀರನಗೌಡ ಪಾಟೀಲ್‌ರ ಪತ್ನಿ ಸುಂದರ ತಾಯಿಯವರ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದು ತಂದೆ ತಾಯಿಯಂತೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾತ್ ಪೇರಿ, ಪಿಕೆಟಿಂಗ್, ವಿದೇಶಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವುದು ನೂಲುವುದು, ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬಂಧನಗಳು, ಮತ್ತು ಬಿಡುಗಡೆಗಳು ಇವರ ಜೀವನದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದವು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 1934ರಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿ ಕೈಕೊಂಡ ಹರಿಜನ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ್ಕೆ 13 ದಿನಗಳು ಬಂದಿದ್ದರು. "ಪ್ರವಾಸದ ಕೊನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಜನ ಸೇವಕ ಸಂಘದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ನನ್ನ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ಜೊತೆ ನಾನು ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರನ್ನು ಕಂಡೆನು. ಆಗ ನನ್ನ ತಂದೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರಿಗೆ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟರು ಆಗ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆ.

ಗಾಂಧೀಜಿ – ಏನು ಕಲಿಯುತ್ತೀ? ಎಂದರು ಆಗ ನಾನು ನಾನು–ಹೈಸ್ಕೂಲ 6ನೆಯತ್ತೆ ಎಂದೆ. ಆಗ

ಗಾಂ– ಈಗಲೇ ಮದುವೆಯಾಗಬೇಡ 25 ವರ್ಷದ ನಂತರ ಆಗ ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಹಸ್ತಾಕ್ಷಾರ ಬೇಕು. ಆಗ ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿಯ ಬಂಗಾರದ ಬೆಳೆಗಳು ಕಂಡವು.

ಗಾಂ– ಹಾಗಾದರೆ ಬಳೆಗಳನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದರು.

ನಾನು– ಇವು ನನ್ನದಲ್ಲ ತಂದೆ ತಾಯಿಯವರದು. ಆಗ ಅವರು ಹಾಸ್ಯವಾಗಿ

ಗಾಂ–ಓಹೋ; ನೀನು ಶಾಂತಿನಿಕೇತನದಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುತ್ತಿರುವೆ ಅಲ್ಲವೇ ಎಂದು ನಕ್ಕು ಹಿಂದಿ, ಇಂಗ್ಲೀಷ್‌ಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ "ಗಾಂಧಿ" ಎಂದು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟರು ಹೀಗೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರೊಂದಿಗೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಸಲಗೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಅದೇ ರೀತಿ 1942 ಲ್ಲಿ ಬಾಪುವಿನ 2ೀ ನಿಕಟಕ ಸಂದರ್ಶನವಾದದ್ದು ವಿವಾಹದ ನಂತರ ನನ್ನ ರಜೆಯ ಕಾಲವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಕಳೆಯಲು ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಬಾಪು ಎಐ11 ಸಭೆಗೆ ಹೊರಡಲು 'ದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು ಆಗ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆ.

ನಾ– ನಾನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲ್ಲೋ ಏನು ಮಾಡಲಿ ?

ಗಾಂ– ನಾನು ಮುಂಬೈಯಿಂದ ಬರುವವರೆಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸೇವಾಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇರು ಎಂದರು. ಆದರೆ ಅವರು ಎಂದೂ ಬರದಂತೆ ಹೋಗುವರೆಂದು ಅರಿತವರಾರು? ಎಂದು ದುಃಖ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿ1 ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಒಡನಾಟ ತಿಳಿ'ದ್ದಾರೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಯೊಂದಿಗೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಸಾಮಾಜಿಕ ಹೋರಾಟ ಸುಧಾರಣೆಗಳಾದ ಹರಿಜನ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಬಂದಂತೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಸಂಪರ್ಕಕ್ಕೆ ಬಂದಂತಹ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಸೇವಾ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾ ಅವರನ್ನು ಎಷ್ಟು ಪ್ರೀತಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ನೋಡಿದ ನಂತರ ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಡೆಯುವ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವದೇ2 ವಸ್ತುಗಳ ಬಳಕೇ ಮಾಡಲು ಕೈಗೊಂಡು ಕ್ರಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹಾಗೂ ಬೆಳಗಾವಿ ಕಾಂಗ್ರೇಸ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಉಮಾದೇವಿ ಕುಂದಾಪುರವರೊಂದಿಗಿನ ಒಡನಾಟ ಅವರಿಗೆ ವಹಿ'ಕೊಟ್ಟ ಕಾರ್ಯ ಎಲ್ಲವೂ ಸುಂದರವಾದವುಗಳು. ಅದೇ ರೀತಿ ನಾಗಮ್ಮ ಪಾಟೀಲರ ಜೊತೆ ಹಾಗೂ ಅವರ ಮಲಮಗಳಾದ ಲೀಲಾವತಿ ಮಾಗಡಿಯರೊಂದಿಗಿನ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಮರೆಯದೆ ಘಟನೆಗಳು ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ವೀರಮ್ಮಾ ಎರ'ಮಯರನ್ನು ಹರಿಜನ ಹುಡುಗಿಯಾದರು ಅವಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಮಗಳಂತೇ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಅವಳ ಗಂಡನಿಗೆ ಇವಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡಿಕೋ ಎಂದು ಸಲಹೆ ನೀಡಿರುವುದು ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ತಂದೆಯಂತೇ ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ರೀತಿ 'ದ್ದಮ್ಮ ಮೇಲಾರರವರ ಗಂಡ ತೀರಿಕೊಂಡ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸಾಂತ್ವನವು ಬಹಳ ಅಪರೂಪವಾದದು.

ಹೀಗೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಹೇಗೇ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮಹಿಳೆಯರೊಂದಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಲಹೆ ಸಹಕಾರ ಅವರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಮೇಲಿನಂತೇ ನೋಡಲಾಯಿತು. ಇದೆಲ್ಲ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಗೆ ಬಹಳ ಉಪಯುಕ್ತ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದೆ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕದ ಮಹಿಳೆಯರು ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರೊಂದಿಗೆ ತಮ್ಮ ನೆನಪುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಆಕರಗಳು:

1). ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ 'ದ್ದವ್ವನಹಳ್ಳಿ– ಗಾಂಧೀ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಗಾಂಧೀ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ, 1969 ಗಾಂಧೀ ಸ್ಮಾರಕ ನಿಧಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

2). ಪಾಟೀಲ್ ಯ.ರು. –ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಗೆ ಕನ್ನಡತಿಯರ ಕೊಡುಗೆ, ಸಪ್ನ ಬುಕ್ ಹೌಸ್–2022

3). ಕಮಲಾ ಸಂಪಳ್ಳಿ ವೀರವನತೆಯರು ಪ್ರಕಾಶಕರು, ಕಮಲಾ ಸಂಪಳ್ಳಿ ಬೆಂಗಳೂರು 1992